

Registracijos Nr. 2413

LIETUVOS VALSTYBĖS ISTORIJOS ARCHYVAS

FONDAS NR. 352 (SA)

UPYTĖS PILIES TEISMAS

УПИТСКИЙ ГРОДСКИЙ СУД

**PILIES TEISMO TVIRTINAMŲJŲ, EINAMŲJŲ REIKALŲ AKTŲ
IR DEKRETŲ KNYGŲ; TVIRTINAMŲJŲ, EINAMŲJŲ REIKALŲ
AKTŲ IR DEKRETŲ PROTOKOLŲ; SUMARINIO BYLŲ REJESTRO
APYRAŠAS NR. 1**

CHRONOLOGINĖS RIBOS: 1610–1804 m.

LIETUVOS VALSTYBĖS ISTORIJS ARCHYVAS**PAŽYMA APIE UPYTĖS PILIES TEISMO FONDAŲ NR. 352 (SA)**

2012-05-30 Nr. A7-18

Vilnius

I. INFORMACIJA APIE FONDO SUDARYTOJĄ

Pilies teismai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (toliau – LDK) atsirado po 1564–1566 m. teisminės-administracinės reformos. Šiuos pertvarkymus pagrindė 1564 m. Bielsko seimo nutarimai ir 1566 m. priimtas II Lietuvos Statutas. Lietuvoje atsirado nauji teritoriniai vienetai – pavietai, kuriuose buvo įsteigti pilies, žemės ir pakamario teismai. Pagal šį naują teritorinį padalijimą Upytės pavietas buvo priskirtas Trakų vaivadijai. Į šios vaivadijos sudėtį taip pat įėjo Gardino, Kauno ir Trakų pavietai. 1566 m. generaliniame LDK pavietų ribų ir teismų vietų surašyme nurodyta, kad Upytės pavietas išliko savo ankstesnėse ribose ir jo ilgis iš pietų į šiaurę siekė 17 lenkiškų mylių (apie 120 km). Nuo XVI a. septintojo dešimtmečio nuolatine šio pavieto pilies ir žemės teismų sesijų vieta tapo Panevėžys. Upytės pavieto sienos nesikeitė iki 1795 m. Abiejų Tautų Respublikos (toliau - ATR) padalijimo.

Pilies teismo veiklą ir funkcijas, kaip ir žemės teismo, detaliam reglamentavo II Lietuvos Statuto IV skyrius.¹ Pilies teismas buvo pirma instancija, nagrinėjusi bajorų baudžiamąsias bylas. Jo kompetencijai priklausė sunkių kriminalinių nusikaltimų už kuriuos buvo numatyta mirties bausmė sprendimas. Pagal II Lietuvos Statuto IV skyriaus 30 straipsnį tai buvo bylos dėl bajorų dvarų užpuolimų, bažnyčių nuniokojimų, išžaginimų, apiplėšimų, vagysčių, sukčiavimo, dokumentų klastojimo, padegimų, burtų arba kerėjimo, bajoro sužeidimo arba nužudymo. Pabėgusių valstiečių ir tarnų bylos, pagal bajoro valią buvo nagrinėjamos tiek pilies, tiek ir žemės teisme.² Be to pilies teismui tekdavo spręsti ir civilinius ieškinius, betarpiškai susijusius su žemvaldžių baudžiamosiomis bylomis.

Pilies teismo jurisdikcijai priklausė visi Upytės paviete gyvenantys ar žemę turintys bajorai. Tai nebuvo pastoviai veikianti įstaiga, todėl pilies teismas bylų spręsti rinkdavosi kas mėnesį pavieto centre. Sesijos turėjo prasidėti kiekvieno mėnesio pirmą dieną ir trukti dvi savaites. Jos gudų kalboje buvo vadinamos *почку*, o lotynų – *kadencia*.

Pilies teismas buvo vienintelė institucija paviete, kurio pareigūnai buvo nerenkami, o skiriami. Jam vadovavo karaliaus skiriamas pavieto teismo seniūnas, o vaivadijos centre- vaivada.

¹ ЛАППО, Иван; *Литовский Статут 1588 года* – Kaunas, 1938, T. 2; p. 162-283.

² BUTĖNAS, Domas; *LDK valstybinių ir visuomeninių institucijų istorijos bruožai XIII–XVIII a.*– V; 1997, p.54.

Vaivados ir pilies teismo seniūnai, skiriami iš aukštesnių bajorijos sluoksnių ir būdami užimti kitais svarbiais valstybės reikalais, nevisada turėjo laiko dalyvauti teismo posėdžiuose. Todėl jie II Lietuvos Statuto IV skyriaus 37 straipsniu buvo įpareigoti patys sudaryti pilies teismą - savo nuožiūra paskirti savo vietininką (paseniūnį), pilies teisėją ir raštininką. Dėl to pilies teismas dar kartais būdavo vadinamas seniūno teismu. Iš pilies teismo pareigūnų nebuvo reikalaujama specialaus mokslo ar pasirengimo. Užteko to, kad jie gyventų tame pavieta, būtų bajorai, LDK piliečiai, garbingi žmonės, išmaną teisę ir moką gudišką kanceliarijos raštą.

Pilies teisme bylas nagrinėjo ir sprendė visi trys teismo nariai kartu: seniūnas arba jo pavaduotojas paseniūnis, pilies teisėjas ir raštininkas. Vienam iš jų susirgus, arba dėl kitos svarbios priežasties negalint atvykti, teismo sesija neįvykdavo.³ Teisėjas trys kartus neatvykęs į teismo posėdį, netekdavo savo pareigų. Pilies teismo pareigūnų poelgiai galėjo būti skundžiami žemės teismui, kuris vykdė pilies teismo veiklos priežiūrą. Raštininkas tvarkė pilies teismo knygas, kurių pirmojoje dalyje buvo įrašomi įvairūs teisiniai aktai, o antrojoje dalyje – teisminis bylų nagrinėjimas. Į šias knygas buvo įrašomi ir valstybinės reikšmės dokumentai (seimo pasiuntinių instrukcijos, seimelių nutarimai, karaliaus universalai, privilegijos ir kt.). Įrašai pilies teismo knygose turėjo tokią pat notarinę galią, kaip ir žemės teismo knygose.

Teismo pareigūnams darbe padėdavo vazniai. Jie išnešiodavo šaukimus, atlikdavo įvykio vietas apžiūrą, oficialiai patvirtindavo bylos aplinkybes, dalyvaudavo vykdant posėdžius ir kt. Už smurtą prieš vaznį, įstatymai numatė griežtas bausmes.

Už savo darbą pilies teismo teisėjai ir pareigūnai pastovios algos negavo. Jiems mokėjo pagal Statuto nustatytus įkainius: nuo kiekvienos išnagrinėtos bylos, į knygas įrašyto dokumento ar išduoto jo nuorašo. Pilies teismas buvo žemutinė instancija, todėl nepatenkinti jo sprendimais galėjo juos apskųsti LDK Vyriausiajam tribunolui arba karaliaus teismui. Pilies teismo nuosprendžiai dažnai būdavo labai griežti: mirties bausmė, kalėjimas, ištrėmimas (banicija arba infamija), didelės piniginės baudos. Teismas turėjo savo kalėjimą ir budelį.

XVI–XVII a. LDK teismų raštvedyboje vartota senoji rusų kalba, dabar mokslinėje literatūroje vadinama senąja gudų arba LDK kanceliarine slavų kalba. 1697 m. oficialia teismų kalba tapo lenkų kalba.

1792 m. pilies teismai buvo panaikinti. Atsirado vadinamieji žemininkų teismai (*ziemiańskie sądy*). Jie perėmė pilies teismų funkcijas. 1794-10-30 caro įsaku pilies teismai vėl atkurti ir įteisinti.⁴ Lietuvoje jie veikė iki 1831 m.

Apie Upytės pilies teismo įsteigimą, jo pareigūnų sudėtį ir pradinį veiklos laikotarpį konkrečių žinių dėl šaltinių stokos rasta nedaug. Mažai ši tema nagrinėta ir lietuvių istoriografijoje.

³ ЛАППО, Иван; *Литовский Статут 1588 года* – Kaunas, 1938, T. 2; p. p.212.

⁴ РУБИНШТЕЙН, Сергей С. *Хронологический указатель указов и правительственных распоряжений по губерниям Западной России, Белоруссии и Малороссии за 240 лет с 1652 по 1892 гг.* - Вильна, 1894, p.161; 184.

Skirtingai negu Upytės žemės teismas, pilies teismas turėjo savo pirmtaką. Žinoma, kad iki 1565-1566 m. LDK administracinės-teisminės reformos Upytės valsčiuje veikė vadinamasis pilies teismas. Šis ikireforminis paskirtųjų teisėjų teismas minimas nuo 1548 m. Jis dirbo ne Upytėje, o kitose valsčiaus vietose, dažniausiai Krekenavoje. Taip 1586 m. aktų knygos įrašė minimas 1565 m. gegužės 7 d. Krekenavoje posėdžiavęs Upytės „pilies“ teismas, kuriame dirbo teisėjai: Jonas Volmenskis ir Mikalojus Kraušas bei „prie jų buvę“ pareigūnai: Vaitiekus Paleckis ir Kasparas Matiejevičius.⁵

Po 1565-1566 m. administracinės ir teismų reformos Upytės valsčius virto pavietu, o Upytės pavieto centru tapo Panevėžys, nors pavietas ir toliau vadintas Upytės vardu. Tuo metu buvo du Panevėžiai – bažnytinis Senasis Panevėžys ir apie kilometrą nuo jo nutolęs Naujasis Panevėžys, kuris ir virto naujuoju pavieto centru bei naujai įsteigtų pilies ir žemės teismų sesijų vieta.

Kada ėmė veikti ir kokios sudėties buvo poreforminis Upytės pilies teismas nenustatyta, kadangi seniausias išlikęs rašytinis šaltinis tai - 1585 m. pilies teismo aktų knyga. Manoma, kad teismas pradėjo dirbti apie 1566-1567 m., nes pilies teismo pareigūnai skirtingai nuo žemės teismo pareigūnų buvo nerenkami, o skiriami. Tikėtina, kad pirmosios sudėties Upytės pilies teismo teisėjus paskyrė LDK didžiojo kunigaikščio urėdas ir Upytės seniūnas kunigaikštis Jonas Krošinskis.

Pagal 1585 m. pilies teismo aktų knygos įrašus matyti, kad teismas posėdžiavo vasario, kovo, balandžio ir rugpjūčio mėnesiais, o 1586 m. devynis mėnesius, išskyrus sausį, vasarį ir birželį. Teismo knygoje buvo įrašyta 660 juridinių aktų. Tai daugiausia baudžiamosios bylos dėl smulkių vagysčių, apiplėšimų, muštynių, sukčiavimo, įžeidimų ir kt. Pavyzdžiui, 1586 m. gruodžio 3 d. pilies teismas nagrinėjo žemininko Jono Stralkovskio skundą, kuriame jis aiškino, kad, jam vykstant Panevėžio miestelio gatve į savo valdą, buvęs užpultas, sumuštas ir apiplėštas Panevėžio miestelėno Petro Tolovičiaus ir jo sėbrų, o jo tarnas Jurgis Marcinovičius išrengtas ir pagrobtas.⁶

Kaip taisyklė, kiekvieno dokumento pradžioje buvo įrašoma teisėjų sudėtis. 1585 m. Upytės pilies teimo aktų knygoje išvardinti pareigūnai: pilies teismo seniūnas Jonas Glebovičius, paseniūnis Stanislovas Nininskis, teisėjas Aleksandras Zlockis ir raštininkas Mykolas Kuprelis.⁷

Teismo darbe svarbų vaidmenį atliko vazniai. Upytės paviete vienu metu vaznio pareigas ėjo 8-9 asmenys. Jie buvo bendri ir pilies ir žemės teismui. Vazniai privalėjo laiku įteikti bajorams šaukimus į teismą, atlikti nukentėjusiųjų žaizdų ir nusikaltimo vietos apžiūrą, nustatyti nuostolius, skelbti teismo nuosprendžius ir kt. XVI a. pab. Upytės pilies teismo aktų knygoje

⁵ VILIMAS, Darius; *Upytės pavieto žemės teismo elitas ir žemės teismo kasdienybė (1566-1588)*//*Iš Panevėžio praeities. Upytės žemei 750 metų. Konferencijos pranešimai*. Panevėžys. 2004, p. 74.

⁶ MAKSIMAITIENĖ, Ona; *Panevėžys XVI amžiuje*// *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai*. – Vilnius, 1962, T. 12. p. 7.

⁷ *Акты издаваемые Виленскою комиссиею для разбора древних актов. Том 26. Акты Упитского гродского суда*. – Вильна, 1899. p. 28.

minimi vazniai: Aleksandras Kasparavičius, Tomašas Taliatas, Mikalojus Daugėla, Aleksas Bankovskis, Povilas Rajūnecas, Laurynas Juškievičius ir kt.

Ilgą laikotarpį Upytės pilies teismas neturėjo nei pastovios būstinės, nei teismo reikmėms tinkamų patalpų. Tai buvo bendra Upytės pilies ir žemės teismų problema. Pirmosios teismo sesijos vyko Panevėžio dvare. Tačiau jame trūko vietos, nes jau 1569 m. Liublino seime buvo svarstytas Upytės pavieto teismo pastatų klausimas.

1576 m. Torunės seime Upytės pavieto bajorų pasiuntiniai kreipėsi į karalių Steponą Batorą su skundu, kad neturi pastato, kur teismai galėtų ramiai posėdžiauti ir prašė leidimo išskirti patogų sklypą Panevėžio miestelyje, arčiau turgaus. Tais pačiais metais karalius liepė Upytės seniūnui Jonui Zareckui skirti tam reikalui žemės sklypą ir duoti namo statybai medienos iš Palėvenės valstybinės girios.⁸ Tačiau teismo ir archyvo pastatų taip ir nepavyko pastatyti, todėl manoma, kad kelis dešimtmečius Upytės pavieto pilies ir žemės teismų posėdžiai vykdavo Panevėžio valstybiniame dvare, taip pat pilies teismo raštininko arba žymesnių Panevėžio miestelėnų privačiuose namuose, o labai retais atvejais net karčemose.⁹ Apie tai liudija aktų knygoje išlikę įrašai: 1584 m. spalio 2 d. pilies teismas posėdžiavo Panevėžio miestelėno Povilo Vaitiekovičiaus namuose, o 1586 m. teismo sesija vyko miestelėno Povilo Dobkovičiaus namo, kuriame buvo apsistojęs pilies teismo raštininkas Mykolas Kuprelis, seklyčioje.¹⁰ 1589 m. gegužės 1 d. įrašas knygoje skelbė apie tai, kad bajoras Vaitiekus Galkontas yra įpareigotas gražinti skolą pilies teismo būstinėje Panevėžyje, miestelėno Motiejaus Vaištoro namuose.

1612 m. kovo 3 d. Lenkijos karalius ir LDK didysis kunigaikštis Zigmantas Vaza savo raštu leido Panevėžio ir Šeduvos valstybinių dvarų seniūnui kunigaikščiui Petruui Krošinskiui pastatyti Panevėžio miestelyje namą skirtą pavieto pilies ir žemės teismų posėdžiams bei archyvą.¹¹

Po ilgų vilkinimų, vietos bajorijos lėšomis ir Upytės pavieto seniūno Jeronimo Valavičiaus rūpesčiu, 1614 m. Panevėžyje, žemės sklype prie Nevėžio upės iškilo Upytės pilies ir žemės teismų pastatai. Kaip jie atrodė aprašyta 1776 m. inventoriuje. Tai buvo šiaudais dengtas medinis teismo pastatas, mūrinis teismo archyvas, dvi arklidės ir ratinė po tuo pačiu šiaudiniu stogu bei kalėjimas.

Upytės pilies teismo raštinė dirbo nuolat. Teismo archyvą tvarkė ir prižiūrėjo raštininkas. Teismo knygos buvo sudėtos į geležimi apkaustytas, trimis užraktais užrakintas ir trimis antspaudais užantspauduotas skrynias, kurios saugomos mūriniame pastate. Vertingų duomenų apie Upytės pilies teismo knygų kiekį, jų stovį ir sudėtį pateikiama pilies teismo regento (vyr. raštininko)

⁸ MAKSIMAITIENĖ, Ona; *Iš Panevėžio istorijos* –Panevėžys, 2003, p.14.

⁹ MIŠKINIS, Antanas; *Panevėžio urbanistinė raida iki 1871-1872 m. //Panevėžio istorijos fragmentai. Sudarė A. Astramskas, Panevėžys, 1993, p. 23.*

¹⁰ *Акты издаваемые Виленскою комиссиею для разбора древних актов. Том 26. Акты Упитского гродского суда. –Вильна, 1899. p.396.*

¹¹ LVIA. F.1294 Ap. 1 B.28. l. 2.

Juozapo Sokolovskio 1792 m. vasario 29 d. sudarytame bylų priėmimo-perdavimo akte.¹² Jame nurodoma: kad tuo metu pilies teismo archyve buvo saugomos 99 aktų knygos. Iš šitų knygų: 43 buvo įrištos su gerais odiniais viršeliais, įrištos be viršelių – 2; neįrištos – 15; surištos į ryšulį 8 aktų knygos. Pilies teismo archyve buvo taip pat saugoma: 3 dekretų knygos; 34 protokolai; 113 bylų rejestrų, 96 įvairių dokumentų-pabirų ryšuliai; 6 fascikulai (ryšuliai) baudžiamųjų bylų tardymų ir nuosprendžių protokolų ir kt.

1807 m. Panevėžį nusiaubė didelis gaisras, nuo kurio nukentėjo Upytės pilies ir žemės teismų archyvo pastatas. Vietos bajorijos lėšomis jis buvo rekonstruotas ir Panevėžio apskrities teismo naudotas pagal paskirtį iki XIX a. antros pusės. Mūrinis Upytės pilies ir žemės teismų archyvas yra laikomas seniausiu archyvo pastatu Lietuvoje.

Upytės pilies ir žemės teismai veikė ir po trečiojo Lenkijos-Lietuvos valstybės padalijimo, o 1831 m. caro valdžiai šiuos teismus panaikinus, jų bylos perėjo Panevėžio apskrities teismo žinion.

II. DOKUMENTŲ SUTVARKYMAS

Bendrosios žinios apie fondo dokumentus

1852 m. caro įsaku buvo įsteigtas Vilniaus centrinis senųjų aktų archyvas, kuriame turėjo būti sukaupti visi LDK veikusių įstaigų ir institucijų aktai, surašyti iki 1799 m. Šio archyvo direktoriumi buvo paskirtas Nikita Gorbačevskis. Panevėžio apskrities teismas, kuriam priklausė Upytės pilies ir žemės teismų knygos 1853-1854 m. laikotarpiu perdavė Vilniaus centriniam senųjų aktų archyvui 130 bylų.¹³

1853 m. gruodžio mėn. dviem nedidelėmis siuntomis Vilniaus centrinis senųjų aktų archyvas gavo 37 Upytės pilies teismo aktų knygas.¹⁴ Iš šių bylų perdavimo žiniaraščio galima spręsti apie jų būklę: visos aktų knygos buvo įrištos, lapai sunumeruoti, suvarstyti virvele su Vilniaus, Gardino ir Balstogės gubernijų revizijos komisijos smalkos antspaudu. 1854 m. sausio mėn. Vilniaus centriniam senųjų aktų archyvui perduotos 7 Upytės pilies teismo bylos. Šios bylos buvo jau su Panevėžio apskrities teismo smalkos antspaudu.

Palyginus 1853-1854 m. Vilniaus centriniam senųjų aktų archyvui perduotų Upytės pilies teismo knygų sąrašą su 1792 m. vasario 29 d. Upytės pilies teismo archyvo bylų priėmimo-perdavimo aktu, pastebimas didžiulis bylų kiekio sumažėjimas. Pavyzdžiui, iš 99 aktų knygų išliko tik 37 knygos; protokolų sumažėjo nuo 36 iki 6, o iš 113 bylų rejestrų išliko tik viena byla. Sunku paaiškinti tokią tragišką Upytės pilies teismo archyvo padėtį, nes apie tai jokių žinių mokslinėje

¹² LVIA. F. 351 (SA) Ap. 1 Nr. 15285 l. 439-444v.

¹³ MIENICKI, Ryszard; *Archiwum Akt Dawnych w Wilnie* – Warszawa, 1923 p. 48.

¹⁴ LVIA F. 594 Ap. 1 B. 663 l. 411-413.

literatūroje nerasta. Tikėtina, kad didžioji dalis Upytės pilies teismo knygų sudegė per 1807 m. Panevėžyje kilusį gaisrą.

1872 m. buvo išleistas N. Gorbačevskio sudarytas spausdintinis Vilniaus senųjų aktų archyvo bylų inventorinis apyrašas, pavadintas Katalogu, kuriame buvo įrašytos 18243 bylos. Upytės pilies teismo bylos (44 vienetai) N. Gorbačevskio kataloge sudarė atskirą grupę (Gor. Nr. 15190-15233).¹⁵ Jos buvo susistemintos tokia pat chronologine ir temine seka, kokia buvo gautos iš Panevėžio apskrities teismo. Pagal dokumentų pobūdį bylos buvo suskirstytos į kelias grupes: aktų knygos; einamųjų reikalų ir aktų protokolai ir sumarinis rejestras. Ankstyviausias dokumentas buvo 1585 m., vėlyviausias – 1802 m. Kiekvienai bylai kataloge suteiktas inventorinis numeris, nustatytos chronologinės ribos, nurodytas lapų kiekis. N. Gorbačevskio senųjų aktų katalogu, nepaisant jo neišbaigtumo, plačiai naudojamosi iki šių dienų.

Vilniaus centriniam senųjų aktų archyve didelis dėmesys buvo skiriamas knygų vidaus apyrašų bei asmenvardžių ir vietovardžių rodyklių sudarymui. Dėl savo dokumentų senumo ir istorinės vertės svarbus vaidmuo teko Upytės pilies teismo knygoms.

1909 m. archyvo leidykloje buvo išspausdintas leidinio „Описи документов Виленского центрального архива древних актов“ septintas tomas, kurį sudarė pasirinktinai išrinkti 1607 Upytės pilies teismo aktų rejestrai.¹⁶ Dokumentų chronologinės ribos siekė 1585-1587 m. Apyraše rusų kalba buvo pateikti kiekvieno registruoto teismo akto eilės numeris, jo sudarymo ir įrašymo į teismo knygą (aktikacijos) data, trumpas bylos turinio išdėstymas bei nurodyti bylos signatūra ir lapų numeriai. Tendencingo turinio įvadą šiam leidinio tomui parašė archyvaro padėjėjas Dovgiala. Specialiai tam tikslui atrinktų dokumentų pavyzdžiais, jis bandė įpiršti nuomonę apie skandalingą XVI a. antros pusės vietos bajorijos gyvenimo būdą, kuris pilnas kruvinų konfliktų, brutalių jėgos garbinimo ir teisinio nihilizmo.

1912 m. archyvas išleido aštuntą Vilniaus centrinio senųjų aktų archyvo dokumentų apyrašų tomą, kuris taip pat buvo skirtas Upytės pilies teismo knygoms. Jį sudarė keturių pilies teismo aktų knygų (Gor. kat. Nr. 15191-15194), kuriose įrašyti 3084 aktai (chronologinės ribos 1588-1615 m.) vidaus apyrašai. Aštuntam archyvo dokumentų apyrašų tomui buvo sudarytos asmenvardžių ir vietovardžių rodyklės. Įvadą parašė archyvaras Zienkovičius, kuris taip pat neišvengė šališkumo ir tendencingos LDK teismų sistemos kritikos. Dabartiniu laikotarpiu leidinys „Описи документов Виленского центрального архива древних актов“ yra saugomas Lietuvos archyvų bibliotekos fonduose.

XX a. vykę pasauliniai karai ir okupacijos skaudžiai atsiliepė Vilniaus centriniam senųjų aktų archyvui. Jis ne kartą buvo išvežtas į užsienį ir vėl grąžintas į Lietuvą. Nemažai bylų

¹⁵ ГОРБАЧЕВСКИЙ, Никита; *Каталог древним актовым книгам губерний Виленской, Гродненской, Минской и Ковенской*– Вильна; 1872, p. 539-540.

¹⁶ MIENICKI; Ryszard; *Archiwum Akt Dawnych w Wilnie* – Warszawa, 1923, p. 69-70.

dingo arba atsidūrė kitų šalių archyvuose. Po antro pasaulinio karo Vilniaus centrinio senųjų aktų archyvo bylos perėjo LTSR centrinio valstybinio archyvo žinion. 1946 m., siekiant įvesti tikslią Lietuvos archyvuose saugomų fondų apskaitą ir kontrolę, Vyriausioji archyvų valdyba prie TSRS vidaus reikalų ministerijos išleido potvarkį, kuriuo LTSR archyvo valdybai nurodoma užregistruoti visus tuo metu buvusius archyvų fondus, suteikiant jiems numerius. Vykdam šį potvarkį, 1949-1951 m. Upytės pilies teismo fondui buvo suteiktas Nr. 352 (SA), Upytės žemės teismo fondui - Nr. 351 (SA).

1957 m. sausio 1 d. Vilniuje buvo įsteigtas LTSR centrinis valstybinis istorijos archyvas, kuriam iš LTSR centrinio valstybinio archyvo buvo perduoti Senųjų aktų, tarp jų ir Upytės pilies ir žemės teismų, fondai. Upytės pilies teismo fondą Nr. 352 (SA) sudarė du apyrašai. N. Gorbačevskio katalogas buvo naudojamas kaip apyrašas Nr. 1. Apyrašas Nr. 2 buvo sudarytas 1968 m. iš XVII-XIX a. dokumentų pabirų.

1984 m. Lietuvos centriniame valstybiniame istorijos archyve atlikus Upytės pilies teismo fondo Nr. 352 (SA) bylų kiekio ir fizinės būklės patikrinimą, nustatyta, kad pagal N. Gorbačevskio katalogą, kuris buvo naudojamas kaip apskaitos dokumentas, bylų grupėje Nr. 15190-15233 (44 apskaitos vienetai) faktiškai yra 39 bylos. Apyraše Nr. 2 buvo 7 bylos. Paaiškėjo, kad pagal N. Gorbačevskio katalogą trūksta 5 bylų.

Paieškos metu nustatyta, kad trys bylos saugomos Vilniaus universiteto (toliau – VU) bibliotekos Rankraščių skyriuje (fondas Nr. 7 „LDK teismai“). Tai bylos Gor. kat. Nr. 15192, 15193, 15194. Likusios dvi N. Gorbačevskio katalogo bylos Nr. 15190, 15191 nebuvo rastos, todėl išbrauktos iš archyvo apskaitos (1984-06-14 nurašymo aktas Nr. 1).

2012 m. sudarytame naujame Upytės pilies teismo fondo Nr. 352 (SA) apyraše Nr. 1, įrašyti 39 apskaitos vienetai, kurių chronologinės ribos 1610–1804 m., o apyraše Nr. 2 – 7 apskaitos vienetai, kurių chronologinės ribos 1616–1829 m.

Iš viso Upytės pilies teismo fonde Nr. 352 (SA) yra 46 apskaitos vienetai, kurių chronologinės ribos 1610–1829 m.

**Pilies teismo tvirtinamųjų, einamųjų reikalų aktų ir dekretų knygų; tvirtinamųjų, einamųjų
reikalų aktų ir dekretų protokolų; sumarinio bylų rejestro
apyrašas Nr. 1**

Iš naujo patyrinti ir pertvarkyti Senuosius aktus imtasi, norint ištaisyti N. Gorbačevskio kataloge pastebėtus bylų sisteminimo ir jų priklausomybės fondui nustatymo trūkumus. Pirmasis pertvarkymų etapas apėmė LDK įstaigų fondų pirmųjų apyrašų kūrimą. 2012 m., sudarant Upytės pilies teismo fondo Nr. 352 (SA) apyrašą Nr. 1, buvo atlikti šie darbai:

- 1) bylų kiekio, fizinės būklės patikrinimas;
- 2) bylų priklausymo fondui nustatymas;
- 3) dokumentų tikslių chronologinių ribų nustatymas;
- 4) bylų antraščių lietuvių ir rusų kalbomis sudarymas;
- 5) naujų numerių suteikimas apskaitos vienetams.

Sudarytame Upytės pilies teismo fondo Nr. 352 (SA) naujame apyraše Nr. 1 kiekviena iš 39 į N. Gorbačevskio katalogą įrašytų bylų gavo naują apskaitos numerį, tačiau šalia liko nurodytas ir ankstesnis N. Gorbačevskio katalogo numeris.

Upytės pilies teismo fondo Nr. 352 (SA) apyrašo Nr. 1 knygas galima suskirstyti pagal dokumentų pobūdį. Tai tvirtinamųjų, einamųjų reikalų aktų ir dekretų knygos; tvirtinamųjų, einamųjų reikalų aktų ir dekretų protokolai; sumarinis bylų rejestras. Dokumentų chronologinės ribos 1610-1804 m. Seniausia XVII a. fondo Nr. 352 (SA) apyrašo Nr. 1 byla yra 1610-1656 m. Upytės pilies teismo tvirtinamųjų ir einamųjų reikalų aktų knyga (Gor. Nr. 15196). Be to apyraše Nr. 1 yra dar keturios XVII a. Upytės pilies teismo aktų knygos (Gor. Nr. 15195, 15197-15199). Trys išlikusios bylos (Gor. Nr. 15192-15194) saugomos VU bibliotekos Rankraščių skyriuje (1981-04-21; VUB fondas Nr. 7 „LDK teismai“, rankraščių sąrašas).

Tvirtinamųjų aktų knygas sudaro įvairaus tipo nuosavybės aktai: testamentai, pirkimo-pardavimo arba keitimo sutartys; dovanojimo raštai, kvitaciniai užrašai, paskolos ir kt. Šie įrašai pilies teismo knygose turėjo tokią pat notarinę galią, kaip ir žemės teismo knygose. Didelę vertę turi išlikę testamentai. Jie atskleidžia bajorų socialinio-ekonominio išsivystymo ir teisinės kultūros lygį. Einamųjų reikalų aktų knygas sudaro skundai, pareiškimai, šaukimai į teismą, vaznių liudijimai apie šaukimų į teismą įteikimą, nukentėjusiųjų žaizdų apžiūros aktai (obdukcijos) ir kt. Dekretų knygose įrašyti nagrinėjamų civilinių ir su jomis susijusių baudžiamųjų bylų turinys, eiga ir skelbiami teismo nuosprendžiai.

Trys fondo Nr. 352 (SA) apyrašo Nr. 1 bylos (Gor. Nr. 15198, 15211, 15221) turi dokumentų rejestrus (vidaus apyrašus). Bylos vidaus dokumentų rejestro lapai, taip pat jos datų, fizinio stovio ir sudėties ypatybės nurodytos apyrašo Nr. 1 lentelės pastabų skiltyje.

Tvarkant Upytės pilies teismo fondo Nr. 352 (SA) apyrašo Nr. 1 bylas nefondinių bylų nerasta. Didžioji dalis XVII a. pilies teismo knygose esančių dokumentų parašyti senąja gudų (baltarusių) ir lenkų kalbomis, kiti - lotynų kalba. Dauguma XVIII a. dokumentų parašyti lenkų kalba, nors esama ir lotynų kalba rašytų dokumentų. Tvarkant pirmą apyrašą, sudarytos naujos bylų antraštės lietuvių ir rusų kalbomis, tiksliau nustatytos jų chronologinės ribos ir lapų kiekis.

Iš viso į fondo Nr. 352 (SA) Upytės pilies teismo knygų apyrašą Nr. 1 įrašyta 39 apskaitos vienetai, kurių chronologinės ribos 1610-1804 m.

Senųjų aktų skyriaus
vyriausiasis paleografas

Aleksandr Baniusevič

ПЕРЕВОД СПРАВКИ ФОНДА № 352 „УПИТСКИЙ ГРОДСКИЙ СУД“

I. ИНФОРМАЦИЯ О ФОНДООБРАЗОВАТЕЛЕ

Гродские суды в Великом Княжестве Литовском (далее ВКЛ) появились после судебно-административной реформы, проведенной в 1564-1566 гг. Решения Бельского сейма с 1564 г. и II Литовский Статут с 1566 г. создали основу нового административно-территориального деления ВКЛ. Были образованы поветы, в границах которых действовали отдельные гродские, земские и подкоморские суды. Упитский повет вошел в состав Трокского воеводства, кроме него в Трокское воеводство вошли также Гродненский, Ковенский и Трокский поветы. Согласно проекта определения границ новых поветов ВКЛ и назначения мест для земских судов с 1566 г., Упитский повет остался в своих прежних рубежах. Его протяженность с юга на север была равна 17 польским милям (около 120 км). Границы Упитского повета не изменялись вплоть до третьего раздела Речи Посполитой.

Деятельность и функции гродского суда были детально регламентированы в IV разделе II Литовского Статута. Гродский суд был низшей инстанцией, рассматривавшей уголовные дела шляхты. В компетенцию этого суда входило решение тяжких криминальных преступлений за которые была предусмотрена смертная казнь.

Согласно 30 статьи IV раздела II Литовского Статута гродский суд рассматривал дела о набегах на дворянские имения, изнасилованиях, грабежах, кражах, разорении костельного имущества, подделке документов, колдовстве, убийстве или ранении дворянина и пр. Дела беглых крестьян и слуг по усмотрению их владельца мог решать как гродский, так и земский суды. Гродскому суду приходилось решать и гражданские иски, которые касались уголовных дел.

Юрисдикции гродского суда принадлежали все в Упитском повете проживающие или земельную собственность имеющие дворяне. В начале каждого месяца в поветовом центре проходили судебные сессии, которые на старобелорусском языке назывались *рочки*, а на латинском языке *kadencia*. Сессии начинались в первых числах месяца и длились две недели.

Гродский суд был единственной институцией, должностные лица которого не выбирались, а назначались. Им руководил назначаемый королем судебный староста. Судебный староста, часто был занят другими важными государственными делами, поэтому из за нехватки времени не мог участвовать в заседаниях суда. В этих случаях 37 статья IV раздела II Литовского Статута обязывала старост назначать должностных лиц гродского суда: подстаростия, судью и писаря. Поэтому гродский суд иногда называли старостинским судом. Основными требованиями для кандидатов в судьи было их дворянское

происхождение, хорошая репутация, знание права и старобелорусского языка, употреблявшегося в тогдашнем делопроизводстве.

Гродский суд был коллегиальным органом. Дела рассматривали и решения по ним принимали втроем: староста или его заместитель подстаростий, гродский судья и писарь. В случае болезни или отсутствия по уважительным причинам одного из них, сессия отзывалась. Судья, три раза неучаствовавший в заседаниях суда, терял свою должность. Все действия должностных лиц гродского суда могли быть обжалованы в земском суде. Писарь ведал гродскими книгами, в которые вписывал разные юридические акты. Также в эти книги вписывались и документы государственного значения (инструкции послам на сейм, решения сеймиков, королевские универсалы, привилегии и пр.). Записи, внесённые в гродские книги, имели силу актов, подтвержденных нотариусом.

Судьям в их деятельности помогал возный. Он вручал вызовы в суд, проводил осмотр места преступления, официально подтверждал обстоятельства дела, участвовал в судебных заседаниях и др. За насилие против возного законом были предусмотрены строгие наказания.

За свою работу судьи и другие должностные лица постоянного жалования не получали. Им платили по расценкам, установленным в Статуте: от каждого решенного дела, от каждого вписанного документа и выданной выписи. Гродский суд был нижней инстанцией, решения которого каждый мог обжаловать в Главном Литовском трибунале или королевском суде. Приговоры суда того времени часто бывали очень строгими: смертная казнь, заключение, ссылка (баниция или инфамия), телесные наказания, большие денежные штрафы. Гродский суд имел свою тюрьму и палача.

В XVI-XVII вв. в судебном делопроизводстве употреблялся древнерусский или старобелорусский язык, в литовской научной литературе ещё называемый славянским канцелярским языком ВКЛ. В 1697 г. в судах был узаконен польский язык.

В 1792 г. гродские суды были упразднены, а их функции переданы землянским судам. Согласно царским указам с 30 октября 1794 г. и 6 февраля 1797 г. гродские суды опять восстановлены и узаконены. В Литве они действовали до 1831 года.

Сведений об учреждении Упитского гродского суда, о составе его судей и начальном периоде деятельности, из-за нехватки источников, найдено немного. Мало эта тема затронута и в литовской научной литературе.

В отличие от земского суда, Упитский гродский суд имел своего предшественника. Известно, что ещё до административно-судебной реформы ВКЛ 1565-1566 гг. на территории Упитской волости действовал так называемый „гродский“ суд. Впервые этот суд упоминается в 1548 г. Он заседал не в Упите, а в других местечках волости, чаще

всего в Крокинове. Так в актовой книге с 1586 г. имеется запись о том, что 7 мая 1565 г. в местечке Крокиново проходило заседание Упитского „городского“ суда. Упоминаются и судьи этого суда: Ян Волменский и Миколай Кровшас, а также „при них присутствующие“ должностные лица: Войцех Палецкий и Каспар Матиевич.

После проведения административно-судебной реформы 1565-1566 гг. Упитская волость стала поветом, а его центром – местечко Поневеж. Несмотря на это, повет сохранил своё прежнее название и дальше назывался упитским. В XVI в. существовали два Поневежа – костельный Старый Поневеж и на километр от него отдаленный Новый Поневеж, который и стал новым поветовым центром и местом для проведения сессий городского и земского судов.

Когда состоялась первая сессия новоучрежденного Упитского городского суда не установлено, так как самый древний сохранившийся рукописный источник – это актовая книга городского суда с 1585 г. Предположительно, он начал работать в 1566-1567 гг., а его судьи были назначены упитским старостой князем Яном Крошинским.

По записям актовой книги с 1585 г. установлено, что Упитский городский суд заседал в феврале, марте, апреле и августе, а в 1586 г. в течении девяти месяцев, за исключением января, февраля и июня. В судебную книгу были вписаны 660 юридических актов. Большую их часть представляли собой дела уголовного характера: мелкие кражи, драки, грабежи, мошенничества и др. Так например, 3 декабря 1586 г. городский суд рассматривал жалобу землянина Яна Стралковского, согласно показаниям которого, он был остановлен на улице Поневежа горожанином Петром Головичем с пособниками, ими избит и ограблен, а его слуга Юрий Марцинович раздет и уведён в неизвестном направлении.

Как правило, в начале каждого документа вписывался весь судейский состав, рассматривавший дело. В актовой книге Упитского городского суда с 1585 г. перечислены должностные лица: городский староста Ян Глебович, подстаростий Станислав Нининский, судья Александр Злоцкий и писарь Михал Купрель.

Роль судебных приставов в работе суда выполняли возные. Упитский повет имел постоянно 8-9 возных, которые несли службу как в городском, так и в земском судах. Возные вручали вызовы в суд, проводили осмотр места преступления и ран потерпевших, официально подтверждали обстоятельства дела, участвовали в судебных заседаниях, публично зачитывали судебные решения и пр. В документах конца XVI в. часто упоминаются возные Упитского повета: Александр Каспарович, Томаш Таллят, Миколай Довгяло, Олексий Банковский, Павел Раюнец, Лаврин Юшкевич и др.

В начале своей деятельности Упитский городский суд не имел постоянного места для заседаний и приспособленных для его нужд помещений. Это была общая проблема для

городского и земского судов. Первые судебные сессии проходили в Поневежском государственном имении. Но там было слишком мало места, поэтому уже в 1569 г. на Люблинском сейме, обсуждался вопрос о постройке судебного здания для Упитского повета.

В 1576 г. на сейме в Торуня, послы от Упитского повета жаловались королю Стефану Баторию на то, что не имеют помещения для заседаний суда и просили разрешения выделить в Поневеже возле рынка, земельный участок. Король приказал упитскому старосте Яну Зарецкому найти для этой цели земельный участок и выделить для стройки лес из полавенской государственной пуши. Всё же судебное здание так и не было построено. Несколько десятилетий Упитский городской и земский суды были вынуждены заседать в частных владениях зажиточных поневежских горожан, в доме городского писаря или даже в городской корчме. Так из записей в актовых книгах известно, что 2 октября 1584 г. городской суд заседал в доме поневежского горожанина Павела Войцеховича, а судебная сессия 1586 г. проходила в светлице дома горожанина Павела Добковича, в которой работал городской писарь Михал Купрель. Запись в актовой униге с 1 мая 1589 г. гласила о том, что шляхтич Войцех Галконт обязуется уплатить денежный долг в канцелярии городского суда, располагавшейся в Поневеже, в доме горожанина Мацея Войштора.

3 марта 1612 г. король Польши и великий князь ВКЛ Сигизмунд Ваза своей грамотой разрешил старосте поневежского и шадовского государственных имений князю Петру Крошинскому построить в местечке Поневеж здание городского и земского судов и архив.

После долгой волокиты и благодаря усилиям упитского старосты Иеронима Воловича, на собранные денежные средства местной шляхты в 1614 г. в Поневеже, на выделенном земельном участке были построены здания Упитского городского и земского судов. Как выглядел судебный двор, описано в инвентаре с 1776 г. Во дворе стояли крытый соломой деревянный дом для судебных заседаний и каменный архив, также под одной, крытой соломой, крышей размещались две конюшни, навес для телег и тюрьма.

Канцелярия Упитского городского суда работала постоянно. Очень важной в её деятельности была должность писаря. Писарь ведал городскими книгами и архивом. Судебные книги хранились в окованных железом, закрытых на три замка и опечатанных тремя печатями сундуках, которые находились в каменном здании архива. Ценные сведения о количестве, составе и состоянии судебных книг, хранившихся в архиве Упитского городского суда, представлены в передаточной описи, составленной 29 февраля 1792 г. городским регентом Иозефом Соколовским. В ней указано, что в архиве хранились 99 актовых книг: из них 43 были переплетённые, в хороших кожаных обложках; переплетённые без обложек – 2; непереплетённые – 15; в связках – 8 книг. В архиве городского суда также

хранились: 3 декретовые книги; 34 судебных протоколы; 113 реестров; 96 связок разных документов-приложений; 6 fasciкулов протоколов допросов и декретов по уголовным делам и пр.

В 1807 г. от вспыхнувшего пожара сгорела большая часть города Поневежа. Сильно пострадало и здание архива Упитского гродского и земского судов. На средства местного дворянства архив был восстановлен и Поневежским уездным судом использовался по назначению вплоть до второй половины XIX в. Каменный архив Упитского гродского и земского судов считается самым древним архивным зданием в Литве.

Упитский гродский и земский суд действовали и после третьего раздела Польши и Литвы, а в 1831 г. царской властью они были упразднены. Дела этих судов перешли в ведение Поневежского уездного суда.

II. СОЗДАНИЕ ФОНДА И ЕГО СТРУКТУРА

Сведения о фонде

В 1852 г. царским указом был учрежден Виленский центральный архив древних актов, директором которого назначен Никита Горбачевский. В нём должны были быть собраны все документы учреждений ВКЛ, составленные до 1799 г. В течении 1853-1854 гг. Поневежский уездный суд, которому принадлежали книги Упитского гродского и земского судов, передал Виленскому центральному архиву древних актов 130 дел.

В декабре 1853 г. Виленский центральный архив древних актов двумя небольшими посылками получил 37 актовых крепостных книг Упитского гродского суда. В передаточной описи было указано, что все книги в переплётe, с пронумерованными и прошнурованными листами, каждая подтверждена сургучёвой печатью ревизионной комиссии Виленской, Гродненской и Белостокской губерний. В январе 1854 г. архив получил 7 оставшихся книг Упитского гродского суда. Эти дела были подтверждены сургучёвой печатью Поневежского уездного суда.

Сравнительный анализ списка книг Упитского гродского суда, переданных в 1853-1854 гг. в Виленский центральный архив древних актов с передаточной описью архива гродского суда за 29 февраля 1792 г. чётко показал большое уменьшение количества дел. Так из 99 актовых книг осталось только 33; количество судебных протоколов уменьшилось от 36 до 6; а из 113 реестров дел уцелел только один реестр. Сведений, объясняющих такое плачевное положение гродского архива, в научной литературе не найдено. Возможно, что большая часть книг Упитского гродского суда была уничтожена во время пожара 1807 г.

В 1872 г. Н. Горбачевским была издана опись-каталог дел, находящихся в Виленском центральном архиве древних актов. В него были внесены 18243 дела. Упитский гродский суд, как и другие учреждения ВКЛ, в каталоге проходил как отдельная группа дел, имевшая 44 единицы (Гор. № 15190-15233). Дела в каталоге шли в такой же очередности, в какой были получены из Поневежского уездного суда. По виду документов они были распределены: на актовые книги; поточные и актовые протоколы и суммарийный реестр. Самым древним являлся документ с 1585 г., самым поздним с 1802 г. Каждое дело получило инвентарный номер, указаны хронологические рамки документов и количество листов. Каталог Н. Горбачевского, несмотря на свои недостатки, широко вошел в научный оборот.

Большое внимание в Виленском центральном архиве древних актов уделялось составлению внутренних описей книг, именным и географическим указателям. В научную обработку были включены и дела Упитского гродского суда.

В 1909 г. в архивном издательстве вышел седьмой том книги, которая называлась “Описи документов Виленского центрального архива древних актов“. В эту книгу вошли реестры 1607 актов Упитского гродского суда. Хронологические рамки документов этой книги охватывали 1585-1587 гг. В описи на русском языке были внесены: порядковый номер каждого зарегистрированного юридического акта, даты его составления и актикации, краткое содержание дела, а также указаны его сигнатура и номера листов. Предисловие для седьмого тома описей написал помощник архивиста Довгяло, Это „сочинение“ несло в себе большой отпечаток предвзятости. На примерах целенаправленно подобранных документов, Довгяло попытался внушить мнение о скандальном характере повседневной жизни местного дворянства второй половины XVI в., которая насыщена преимущественно, только кровавыми конфликтами, культом грубой силы и правовым нигилизмом.

В 1912 г. в архивном издательстве вышел восьмой том книги „Описи документов Виленского центрального архива древних актов“. В неё вошли внутренние описи четырёх актовых книг Упитского гродского суда (Гор. № 15191-15194). Составлявшие эти книги 3084 акта охватывали 1588-1615 гг. Предисловие для восьмого тома написал архивист Зенкович. Он также избежал предвзятости и необоснованной критики судебной системы ВКЛ. В настоящее время „Описи документов Виленского центрального архива древних актов“ хранятся в фондах библиотеки архивов Литвы.

В XX в. прошедшие мировые войны и оккупации болезненно отозвались на судьбе Виленского центрального архива древних актов. Он несколько раз был вывезен за границу. Много дел потерялось или оказалось в архивах соседних государств. После второй мировой войны дела Виленского центрального архива древних актов перешли в

ведение центрального государственного архива Лит.ССР. В 1946 г. Архивное управление Лит.ССР получило указание Главного Архивного управления при МВД СССР о взятии всех архивных фондов на учёт и присвоении им номеров. Выполняя это указание в 1949-1951 гг. фонду „Упитский гродский суд“ был присвоен № 352, а фонду „Упитский земский суд“ № 351.

1 января 1957 г. в Вильнюсе был учрежден центральный государственный исторический архив Лит.ССР, в который из центрального государственного архива были переданы Древние акты, в том числе и фонды „Упитский гродский суд“ и „Упитский земский суд“. Фонд № 352 „Упитский гродский суд“ состоял из двух описей. Каталог Н. Горбачевского использовался как опись № 1. Опись № 2 была составлена в 1968 г. из россыпи документов XVII-XIX вв.

В 1984 г. в центральном государственном историческом архиве Литвы была проведена проверка наличия и состояния дел фонда № 352 „Упитский гродский суд“. В результате проверки установлено, что в группе дел каталога Н. Горбачевского № 15190-15233, который использовался как документ учёта, оказалось в наличии 39 дел, а по описи № 2 – 7 дел. Выяснилось, что по каталогу Н. Горбачевского отсутствуют 5 дел.

В процессе проведения розыска было установлено, что три отсутствующие дела хранятся в Рукописном отделе библиотеки Вильнюсского университета (фонд № 7 „Суды ВКЛ“). Эти дела по каталогу Н. Горбачевского проходят под № 15192, 15193, 15194. Розыск двух отсутствующих дел Гор. № 15190, 15191 не дал положительных результатов, поэтому они были сняты с учёта архива (акт № 1 от 1984-06-14).

После составления в 2012 г. описи № 1 фонда № 352 „Упитский гродский суд“ в ней имеется в наличии 39, а по описи № 2 – 7 единиц хранения.

Итого в фонде № 352 „Упитский гродский суд“ имеется 46 единиц хранения, хронологические рамки которых 1610-1829 гг.

Первая опись фонда № 352 „Упитский гродский суд“

Незавершенность и недостатки каталога Н. Горбачевского с точки зрения фондирования и систематизации, явились стимулом для исследований Древних актов. Первым этапом этой работы было создание отдельных описей к фондам учреждений ВКЛ. При составлении в 2012 г. описи № 1 фонда № 352 „Упитский гродский суд“ проведены следующие работы:

1. проверка наличия и физического состояния дел, ведение точного фактического учёта Древних актов;

2. фондирование;
3. уточнение хронологических рамок документов;
4. составление заголовков дел на литовском и русском языках;
5. перешифровка дел.

В результате проверки установлено, что в первой описи фонда № 352 „Упитский гродский суд“ имеется в наличии 39 единиц хранения. Все дела в новосоставленной описи получили новые инвентарные номера. Рядом указаны и старые шифры каталога Н. Горбачевского.

Дела описи № 1 фонда № 352 „Упитский гродский суд“ по виду документов можно разделить: на актовые крепостные, поточные и декретовые книги; на актовые крепостные, поточные и декретовые протоколы и суммарийный реестр. Крайние даты документов 1610-1804 гг. Самой древней книгой с XVII в., находящейся в описи № 1 фонда 352, является актовая крепостная и поточная книга Упитского гродского суда (Гор. № 15196). Хронологические рамки документов этого дела 1610-1656 гг. Кроме неё в первой описи имеются ещё четыре книги Упитского гродского суда с XVII в. (Гор. № 15195, 15197-15199). Другие три дела (Гор. № 15192-15194), принадлежащие каталогу Н. Горбачевского, хранятся в Рукописном отделе библиотеки Вильнюсского университета (ВГУ, список рукописей фонда № 7 „Суды ВКЛ“ от 1981-04-21).

Актовые крепостные книги составляют разного типа документы: завещания, акты купли-продажи, долговые обязательства, квитационные и дарственные записи и пр. Внесённые в гродские книги записи приравнивались актам, имевшим нотариальную силу. Особенно большую ценность представляют завещания. Они наглядно отражают социально-экономическое развитие литовских дворян и уровень их правовой культуры. В поточные книги вписывались: жалобы, заявления, вызовы в суд, свидетельства возных о вручении вызовов в суд, обдукции, акты ввода во владения и осмотра места преступления и пр. В декретовых книгах излагались суть и процесс рассматриваемых гражданских и связанных с ними уголовных дел, выносились по ним судебные решения.

Три дела описи № 1 (Гор. № 15198, 15211, 15221) имеют реестры документов (внутренние описи). Реестр документов представляет собой список содержащихся в деле документов. Листы реестров документов, физическое состояние и особенности дела указаны в таблице новой описи № 1, в колонке „примечания“.

При составлении описи № 1 фонда № 352 „Упитский гродский суд“ нефондовых дел в ней обнаружено. Большая часть документов Упитского гродского суда с XVII в. написаны на старобелорусском, реже на польском или латинском языках. Почти все документы с XVIII в. написаны на польском языке, в редких случаях на латинском языке. В

новосозданной описи № 1 составлены также новые заголовки дел на литовском и русском языках, точнее указаны хронологические рамки документов и количество листов.

Всего в описи № 1 фонда № 352 „Упитский гродский суд“ имеется в наличии 39 единиц хранения, хронологические рамки которых 1610-1804 гг.

Отдел Дрених актов

Старший палеограф

Александр Банюевич